

Я.П. Поліщук, асистент

Подільський державний аграрно-технічний університет

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Постановка проблеми. Враховуючи інтеграційний курс України, особливе місце сьогодні займають проблеми розвитку сільських територій, оскільки на них проживає третина населення нашої держави і припадає 90 % її площі. Значимість цих територій посилюється їх винятковим внеском у формування основ продовольчої безпеки та нарощування експортного потенціалу країни. Ці та інші важелі роблять розвиток сільських територій одним з основних пріоритетів державної політики України, спрямованої на підвищення стандартів життя сільського населення, зростання ефективності функціонування сільськогосподарського виробництва, покращання стану довкілля. Проте, проблеми, які гальмують розвиток сільських територій в Україні, перебувають в центрі уваги суспільства. Це зумовлено системною кризою сільського господарства, соціальної сфери села. Науковці та політики зайняті пошуком нових концептуальних засад розвитку вітчизняного агропродовольчого комплексу, формування нової моделі сільського розвитку, яка б відповідала стандартам ЄС та враховувала вітчизняний досвід щодо цієї проблеми. Враховуючи інтеграційний курс України, саме такий підхід при визначенні пріоритетних напрямів розвитку сільських територій є виправданим [6, с. 212].

Найгострішими проблемами українського села сьогодні є відсутність робочих місць, бідність, трудова міграція, занепад соціальної інфраструктури, поглиблення демографічної кризи та відмирання сіл. Деградація села підриває основи подальшого розвитку держави та може сприяти зростанню соціальної напруги, звуженню демографічно-відтворювальної бази, втраті культурної спадщини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За роки незалежності України вивченню проблем розвитку сільських територій приділялась значна увага багатьох вітчизняних вчених, таких як: В.Г. Андрійчук, І.Ф. Баланюк, О.Г. Булавка, О.М. Бородіна, Д.П. Богиня, Ю.Е. Губені, П.І. Гайдуцький, В.В. Дем'яненко, В.С. Дієсперов, М.В. Зубець, Ю.О. Лупенко, М.Я. Месель-Веселяк, М.І. Малік, М.К. Орлатий, О.І. Павлов, М.І. Пілютич, І.В. Прокопа, П.Т. Саблук, А.М. Талавиря,

А.М. Третяк, О.Г. Шпикуляк, Л.О. Шепотько, В.В. Юрчишин, К.І. Якуба та ін. Вони здійснили значний внесок в напрацювання теоретичних положень, на базі яких можна робити певні узагальнення та проводити подальші дослідження. Проте проблематика розвитку сільських територій в Україні залишається на досить низькому рівні розвитку порівняно із країнами Європейського Союзу, де результати державної політики мають реальний вплив на розвиток сільських територій.

Формулювання цілей статті. Обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо поліпшення стану розвитку сільських територій. Дослідження розвитку сільських територій на основі раціонального використання їх ресурсного потенціалу, що дасть змогу підвищити ефективність сільськогосподарського виробництва, та соціальні стандарти життя селян. Встановлення стратегічних напрямів соціально-економічного та екологічного розвитку сільських територій.

Виклад основного матеріалу досліджень. Конкуренентоспроможність сільськогосподарського виробництва в Україні все ще має низький рівень, унаслідок чого не відбувається належного розвитку сільських територій. Державі не вдалося створити ефективно діючі господарські формування, які широко розповсюджені у світі сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, групи (організації) сільськогосподарських товаровиробників. Не створено і відповідної інфраструктури та ефективних ланцюгів постачання виробленої сільськогосподарської продукції безпосередньо від виробника до споживача. Не діють економічні та соціальні стимули для подальшого стабільного зростання добробуту сільських жителів і сталого розвитку сільських територій [1].

Враховуючи всю серйозність існуючих проблем, необхідно негайно, на всіх рівнях державної влади приймати рішення щодо покращання соціально-економічної ситуації на сільських територіях. Формування підґрунтя для ефективного соціально-економічного розвитку сільських територій на основі раціонального використання їхнього ресурсного потенціалу є першочерговим, теоретично та практично значущим завданням. Важливим напрямом досліджень сільських територій є подальший аналіз регіональних умов і особливостей їх розміщення, які суттєво різняться між собою та впливають на рівень розвитку, типізацію сільських територій, структуру сільської економіки, диверсифікацію видів діяльності на селі. Пріоритет повинен надаватися обґрунтуванню вдосконалення організаційно-економічних засад, державної підтримки гармонійного соціального розвитку сільських громад, підвищення рівня життя сільських жителів [5, с. 123].

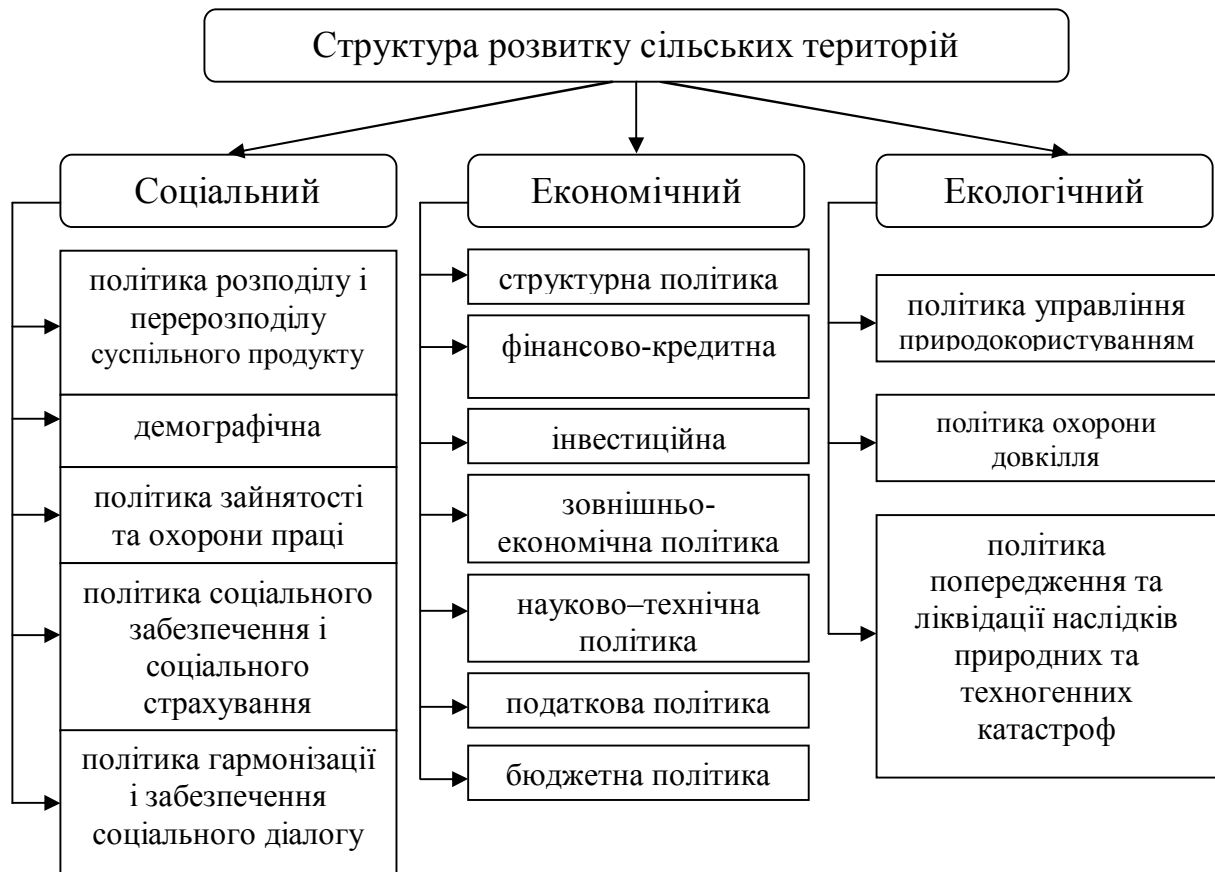
У стратегічно цільовому відношенні така постановка проблеми охоплює собою, крім іншого, збереження того, що ще залишилося в селянському секторі країни з одночасним нарощуванням його системно розбудовчого потенціалу. При цьому з самого початку єдиною правильною є орієнтація на невимірну складність розв'язання проблеми, у тому числі з огляду на те, що для цього потрібними будуть адекватні такій меті фінансові й економічні вкладення, яких черговий раз у держави для села може не знайтись, як це має місце два останні десятиліття. Але за будь-яких обставин розв'язання цієї проблеми необхідно піднести на рівень своєрідної національної ідеї, яка в обов'язковому порядку має бути доведена до її логічного завершення [7, с. 113].

Основною метою політики соціально-економічного та екологічного розвитку сільських територій має стати формування життєздатного середовища, зокрема через забезпечення продуктивної зайнятості, сприяння розвитку підприємництва. Формування зазначеного середовища здійснюється шляхом досягнення відповідних економічних, екологічних та соціальних цілей, пріоритетність яких залежить від конкретного місця і ролі регіону в міжрегіональному поділу праці. Щодо тих територій, умови яких не сприяють веденню агровиробництва, то відповідні програми підтримки розвитку сільського господарства на цих територіях мають подвійну мету: збереження певної щільності населення і ландшафту. Агроекологічна політика повинна бути направленою на раціональне використання агроприродних ресурсів, захист навколишнього середовища та гарантування екологічної безпеки агропромислового виробництва [3, с. 158-159].

Враховуючи вищезазначене, можна дійти висновку, що комплексний підхід до формування ефективного розвитку сільських територій передбачає гармонійне поєднання трьох складових: соціального, економічного та екологічного розвитку (рисунок).

Розвиток сільських територій вимагає скоординованих дій у всіх сферах життя суспільства, адекватної переорієнтації соціальних, економічних та екологічних інститутів держави, регулююча роль якої в таких перетвореннях вважається основоположною.

Головною метою політики соціально-економічного розвитку сільських територій має стати створення життєздатного середовища, формування збалансованого ринку праці з чіткими соціальними орієнтирами, забезпечення продуктивної зайнятості та соціального захисту працездатного населення, сприяння розвитку підприємництва, а також, безперечно, підвищення продуктивності сільського господарства.

Джерело: власні дослідження

Структура розвитку сільських територій

Подальший розвиток сільських територій може відбуватися у три варіанти [4]:

1. Посилення сформованих тенденцій, продовження комерціалізації сільськогосподарського виробництва, що супроводжується поширенням надвеликих господарських формувань з їх низькою соціальною й екологічною відповідальністю; консервація нерозвиненості сільської економіки та інститутів сільського розвитку. Держава відіграє незначну роль в підтримці розвитку сільських територій, залишаючи за собою забезпечення шляхом реалізації галузевих програм лише мінімального набору соціальних послуг, видів державної підтримки та застосовуючи методи тарифного та/або нетарифного регулювання економічних процесів. За такого варіанта прискорюватиметься обезлюднення села і деградація всіх інших його потенціалів.

2. Підсилення державної підтримки розвитку сільського господарства та соціальної інфраструктури; здійснення окремих соціально-економічних і екологічних заходів, а також диверсифікації сільської економіки за відсутності реальних механізмів і фінансових джерел їх

реалізації. Це сприятиме поліпшенню матеріального становища і умов проживання сільського населення, однак не забезпечить розв'язання проблем зайнятості, екологічної безпеки господарювання і проживання, поступового розвитку сільських спільнот. Призведе до необхідності збільшення видатків Державного бюджету України на заходи галузевих програм, субсидювання місцевих (обласних, районних, міських, сільських, селищних) бюджетів.

3. Створення умов для розвитку сільських територій, сільських, селищних громад як рушійної сили розбудови суспільних відносин, що передбачає розробку та впровадження локальних (місцевих) стратегій розвитку на основі раціонального використання місцевих ресурсів, формування конкурентоспроможного багатогалузевого і багатокладного сільського господарства, диверсифікованої сільської економіки, сприятливих агроландшафтів, за рахунок нарощування людського і соціального капіталів, розвитку партнерства держави, бізнесу, громад. Це дозволить реформувати систему управління сільським розвитком, підвищити ініціативність та відповідальність сільських територіальних громад, збільшити доходи сільського населення і доступність базових послуг, нормалізувати демографічну ситуацію на сільських територіях.

Таким чином третій варіант розвитку сільських теорій найбільше відповідає стратегічній задачі держави щодо покращання загального соціально-економічного та екологічного стану на селі.

Стратегія розвитку сільських територій вимагає [2, с. 11]:

- здійснення комплексних ринкових перетворень в агропромисловому комплексі країни й заходів щодо підготовки сільгосп підприємств та господарств населення до діяльності в умовах повноцінного функціонування ринку землі;

- розробки і реалізації програм розвитку та підтримки сільськогосподарської кредитної кооперації, яка повинна стати своєрідним каталізатором відродження й розвитку усіх інших видів кооперації (збутової, споживчої, виробничої, страхової тощо) та формування системи кооперативної аграрної економіки;

- реорганізації сільського самоврядування й системи державного управління сільським господарством на всіх рівнях з метою посилення функціональної діяльності, наприклад, у сфері надання кооперативам, господарствам і підприємцям інформаційно-консультаційних, організаційно-посередницьких, маркетингових послуг тощо;

- зменшення адміністративних бар'єрів і сприяння розвитку сільських господарств, малого підприємництва шляхом обмеження

повноважень контролюючих органів втручатися у поточну господарську діяльність;

– створення передумов для стійкого розвитку сільських територій: розвиток соціальної й інженерної інфраструктури села, поліпшення житлових умов у сільській місцевості;

– створення системи державного інформаційного забезпечення у сфері сільського господарства; багаторівневої системи навчання, підготовки й перепідготовки фахівців-аграрників універсального типу за схемою “школа – професійний ліцей – сільськогосподарський коледж – аграрний університет”;

– підвищення ефективності використання земельних ресурсів та їх відтворення; розвиток аграрних технологій і підвищення конкурентоспроможності сільського господарства.

Висновки. Основною метою регулювання розвитку сільських територій є забезпечення збалансованості механізмів державного регулювання і ринкових важелів, що сприятиме створенню необхідних передумов для підвищення якості життя населення, ефективної зайнятості та покращання екологічного стану, демографічної ситуації на основі стабільного та ефективного матеріального виробництва і розвитку сфери послуг. При цьому важливо, щоб система державного регулювання стимулювала збільшення обсягу надання суспільних благ у сільській місцевості, удосконалення інфраструктури соціальної сфери та підтримку регіонального економічного розвитку.

Механізм управління соціально-економічним та екологічним розвитком має включати всю сукупність нормативно-правових актів, прийомів та методів формування ефективних взаємовідносин державних органів і суб’єктів господарювання та забезпечувати поступальний розвиток сільських територій. Крім того, на законодавчому рівні слід визначити окремі сільські регіони, які потребують першочергової підтримки, зокрема у формі кредитних і податкових пільг.

Основними завданнями сталого сільського розвитку мають бути боротьба з бідністю, розширення зайнятості та підвищення добробуту сільського населення, покращання якості життя, забезпечення можливостей для розвитку особистості та дозвілля, а також охорона та покращання якості навколишнього природного середовища сільських територій.

Бібліографічний список: 1. Державна програма сталого сільського розвитку України на період до 2025 року. [Електронний ресурс]. – Режим

доступу: www.smcae.kiev.ua/news/ridne/Kons.doc. 2. Малік М.Й. Сталий розвиток сільських територій на засадах регіонального природокористування та еколого-безпечного агропромислового виробництва. / М.Й. Малік, М.А. Хвесик // Економіка АПК. – 2010. – № 5. С. 3–12. 3. Малік М. Й. Концептуальні засади розвитку сільських територій / М.Й. Малік, В.А. Пулім // Роль соціального капіталу та локальних ініціатив у забезпеченні сільського розвитку: доповіді міжнар. симпоз. (Житомир, 16-18 травня 2007р.) Державний агроекологічний університет. – Житомир, 2007. – С. 156-162. 4. Міністерство аграрної політики і продовольства України. Концепція розвитку сільських територій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/ru/node/10183>. 5. Мармуль Л.О. Соціально-економічні особливості розвитку сільських територій / Л.О. Мармуль, М.М. Ігнатенко // Економіка АПК. – 2011. – № 7. – С. 122–129. 6. Пилипенко К.А. Розвиток сільських територій: стан, проблеми та перспективи / К.А. Пилипенко // Наук. пр. Полтав. держ. аграр. акад. – 2012. – Вип. 1(4), Т. 2. – С. 211-217. 7. Юрчишин В.В. Село і селяни України в системі історично і суспільно зумовлених вітчизняних національних цінностей / В.В. Юрчишин // Економіка АПК. – 2011. – № 3. – С. 112-122.

Полищук Я.П. Проблемы и перспективы социально-экономического и экологического развития сельских территорий. Исследованы основные проблемы и перспективы развития сельских территорий, установлена основная цель и определены направления стратегии их развития. Обоснована необходимость разработки государственной политики направленной на социально-экономическое и экологическое развитие сельских территорий.

Polishchuk Y. The problems and perspectives of socio-economic and ecological development of rural areas. The basic problems and prospects of development of rural areas, the main goal is set and the directions of their development strategy. Necessity of public policy aimed at the socio-economic and environmental development of rural areas.